

NAPISATI RECENZIZIJO. RECENZIZIJO O IN ZA BESEDE TERORJA¹

Zavedam se, da v slovenskem prostoru kritike niso razumljene kot polje razpravljanja o idejah, temveč postanejo prepogosto osebne zamere. Če pa so že pisane, resnici na ljubo, pogosto izhajajo iz pozicij moči ali osebnih zamer. Posledica je izogibanje kritičnemu pisanju, upam da ne tudi branju del kolegov iz stroke. Problematiko najbolje poznajo uredniki, ki pred izzidom Glasnika iščejo osebe, ki bi bile pripravljene napisati recenzijo, se javno izpostaviti, pohvaliti ali izraziti nestrinjanje z zabeleženim. Zaradi mlahave države daje naše področje vtis nezanimivosti - saj izjemno zanimiva pisanja ne naletijo na odziv niti znotraj stroke. Zakaj bi bila potem zanimiva za širšo javnost? Takšna drža ne pripomore k prepoznavnosti etnoloških in antropoloških dognanj, potem se pa čudimo, ko pri izvajanju interdisciplinarnih projektov na nas pozabljajo.²

Urednik zbornika »Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja« Božidar Jezernik je v uvodu zapisal, da ima pri antropološkem prizadevanju naracija pogosto večji pomen kot njen predmet. Pisanje, ki sledi, je vpogled v naracijo odziva na aktualno dogajanje po kakovosti zelo različnih prispevkov zbornika.

Da v slovenskem prostoru sproži razmišljanje o terorju dogodek zrušenja Manhattanskih dvojčkov 11. septembra 2001 v Združenih državah Amerike, samo po sebi izpričuje vpliv ameriške kulture oz. posredno njihovega najboljšega načina širjenja lastnih meta zgodb in ideologije - množičnih medijev. Lahko pa bi rekli tudi drugače, izpričuje našo pasivno povzemanje in (ne)sposobnost ustvarjanja lastne pozicije. In Slovenci imamo v tem pogledu zgodovino. Izjemno dober prispevek Zvezdane Koželj in Andreja Malniča z naslovom »Zverine prvega tržaškega procesa« razkriva slovensko držo ob procesu poti »slovanskim teroristom«, ki se je začel 1. septembra 1930 v Trstu. 10. februarja so pripadniki organizacije TIGR podtaknili bombo v tiskarni fašističnega časopisa Il Popolo di Trieste. Njihov namen je bil zastrašiti pisce in svetovni javnosti razkrinkati notranje dogajanje, ki je bilo zanje nesprejemljivo. Fašistični tisk je javnosti predstavljal Slovence in Hrvate kot ljudstvo brez kulture in jezika, ju opisoval kot nezgodovinska naroda, ki si jih je izmislil imperializem habsburške monarhije, da bi škodil pravičnim interesom Italije. Po napadu je bil v Il Popolo di Trieste objavljen članek z naslovom »V imenu civilizacije«. »Tu je na preizkušnji,« je modroval novinar, »obstoj same civilizacije. Šlo naj bi za boj zoper bar-

barstvo, ki je žalilo osnovna načela civilizacije, za boj zoper ljudi, ki so razdirali vsakršne božje in človeške zakone, za boj zoper ljudi, ki jim je bil edini smisel v življenju, da so iz zasede ubijali, morili, ropali in požigali. Za povrh,« se je zgrozil časnikar, »si ti ljudje to lastno primitivno surovo brutalnost in nasilnost štejejo celo v čast.« (Koželj, Malnič 2002, 46). Slovenski tisk je v tem času objavljajl uradne izjave, ki jih je posredovala italijanska agencija. V Jutru je bil objavljen naslednji uradni komentar: »... tako moramo kot kulturni ljudje obsoditi tudi barbarsko poruševalno delo pretekle noči. Prepričani smo, da je v tej sodbi soglasna vsa Evropa.« (Koželj; Malnič, 2002, 54) Slovenski dnevniki ostajajo ob procesu zadržani in poročajo čim bolj »objektivno in nepristransko«, ko pa ugotovijo, kaj se resnično dogaja, začnejo v tujem tisku iskati oporo zase, tako povzamejo pisanje slovaškega Slovenskega Dnevnika, ki ugotavlja nerazumljivo popuščanje Jugoslavije proti italijanskim izzivom. Po smrtni obtožbi obsojenih si Slovenci operejo vest s člankom v Slovincu: »Večen spomin mučenikom, ki jih je fašistični tisk s svojimi tendencioznimi poročili iz sodne dvorane skušal oblatiti do najzadnjšega trenutka! Njihova žrtev ni bila zastoj! V spoštovanje se jim klanja ves narod.« (Koželj, Malnič 2002, 59) Poznavanje (lastne) zgodovine bi bilo lahko tako zelo dobra iztočnica za prepoznavanje naracije, ki jo oblikujejo institucije moči za utrditev lastnih interesov.

Kakor je pogosto v organiziranih terorističnih napadih, je bila podtaknjena bomba izraz nemoči. Pojav terorizma je namreč v vseh zgodovinskih obdobjih vezan na skrajno neenako porazdelitev moči. Je tisti, ki ima vseobsegajočo moč, katerega metazgodba je veljavna, in tisti, ki zgolj je - utišani necivilizirani divjak. Ki mora zato, da bi opozoril nase, podtakniti bombo. In potem je tu propaganda, ki nikakor ni stvar sodobnih množičnih medijev in maloumnih razprav o tem, kako je

¹ BESEDE TERORJA. Medijska podoba terorja in nasilja 2002: (ur. Božidar Jezernik), Ljubljana, Županičeva knjižnica.

² Prim iz zbornika: Alenka Černelič Krošelj in Tanja Rožembergar Šega: Nasilje v vitrini, str. 107.

³ Glej: Mirjam Gnezda, Anita Matkovič, Saša Mlakar: Poročanje slovenskih medijev o terorističnem napadu na Združene države Amerike.

bila pred Gutenbergom zgolj idilična »face-to-face«³ komunikacija. Tragika terorističnega napada je v tem, da z njegovo prisotnostjo tisti, ki je v poziciji moči in ima nadzor nad oblikovanjem javnega mnenja, utrdi svojo ideološko pozicijo. In tukaj prihaja do razpadanja zgodbe o individualizmu - mi vsi smo ogroženi, mi vsi žalujemo, ves svet je prizadet - a ta razpad ostaja neopažen, ker ga zasenči strah, ki ga ni razširil sam incident, temveč nenehno ponavljanje in utrjevanje zgodbe o vsesplošni ogroženosti, zaradi katere so se ljudje pripravljene prostovoljno odreči osebnostnim svoboščinam in slediti režimu.

Žal precej prispevkov zbornika zapade v naracijo populističnega pisanja in za osnovo, na kateri nekritično gradi misli, jemlje dualistično perspektivo črno-belega sveta, nas in onih, civilizacije in neciviliziranih množic ter predpostavke o individualizmu, globalizaciji in vsesplošni ogroženosti. Žal zato, ker Božidar Jezernik v prispevku »Nova oblačila prastarega divjaka« opozarja ravno na potrebo po ločitvi od tovrstne naracije - poudari, da je terorizem odziv na krivice ter da je govor o terorju in nasilju vedno sproti kulturno opredeljen. Zavzame se za znanstveno perspektivo in zavrnitev prastare, ponavljajoče se zgodbe o divjaku, ki ogroža civilizacijo. Kljub temu pa lahko v nadaljevanju zbornika beremo ponavljajočo zgodbo o 11. septembru kot najhujši tragediji, ki je prizadejala svet.

Nezmožnost znanstvene distance je razvidna iz naslednje definicije: »Terorizem je specifičen, premišljen tip nasilja ali grožnja z nasiljem, ki za doseganje svojih političnih, religioznih ali ideoloških ciljev ustrahuje in izsiljuje. To taktiko uporabljajo v miru, konfliktnih situacijah in v vojni. Teroristične grožnje so prisotne vedno in napad se lahko zgodi takrat, ko ga najmanj pričakujemo (Gnezda, Matkovič, Mlakar 2002, 64). Povedano drugače: to taktiko uporabljajo oni, mi pa smo tisti, ki bomo napada deležni, ko ga bomo najmanj pričakovali. Oni so tisti, ki so hudobni, mi pa smo zgolj nemočne žrtve. Kdo so oni in kdo smo mi? In kje je zdaj individualizem? Nenadoma moramo vsi sodelovati - kako podobno tako obsojanemu komunizmu - v gradnji zgodbe, ki bo nekomu ohranila položaj in utrdila neenako delitev moči v svetu. In tisti, ki smo povabljeni v ta mi, moči sploh nimamo. A o tem se ne sprašujemo, ker nas je strah. Strah pa je itak iracionalen. O moči strahu, s katerim Združene države Amerike uspešno manipulirajo, najzgovorneje govori dokumentarni film Michaela Moora »Bowling for Columbine«. Z njim ovrže opravičevanje nasilja v ameriški družbi z lahko dostopnostjo orožja. V prispevku Marjetke Balkovec Debevec z naslovom »Od vesele do nasilne šole« pa še vedno lahko beremo o ameriški zgodbi samoopravičevanja, ki jo gladko povzame. In to skozi besede slovenskega pisca: »Vendar pa Jure Habbe, avtor knjige 'Nasilje in varnost otroka v šolah' ponovno poudarja specifično značilnost ameriške kulture v zvezi z dostopnostjo, legalizacijo in prosto prodajo orožja in v tem vidi bistveno razliko v primerjavi s slovensko kulturo.« (Belkovec Debevec 2002, 118) Tako antropologi, ki naj bi raziskovali področje vsakdanjega, povzemamo razlage le tega iz splošno sprejetega mnenja, pa čeprav medtem že ovrženega.

Ogroža nas sicer nekaj nedefiniranega, a podobe žrtev so zgov-

orne. Nenehno ponavljanje prikazovanja osebnih tragedij, s katerimi pač moramo sočustvovati, je najmočnejše orožje. Manipulacija z zgodbami vsakdana, zgodbami brezimnih posameznikov, je tisto, kar daje širjeni zgodbi legitimnost. Prispevek Katarine Ferkov⁴ jasno nakaže na tovrstno manipulacijo, a ga žal sama avtorica prispevka razlaga kot apolitično. Osebne zgodbe, s katerimi sočustvujemo, so najboljša osnova za pritrditev režimu, ki bo v naših očeh žrtve, s katerimi se identificiramo, zgolj branil. Dejanja ideologije bodo vnaprej presoane kot dobre in vredne podpore, pa čeprav tihe. In to je politični cilj. Kajti zgodbe vsakdanjih ljudi, žrtev, s katerimi naj sočustvujemo, niso zajete naključno. In mediji niso žrtve tega dogajanja, kakor zapiše Špela Pogorelec⁵ v prispevku »Manipulacija kulturnega konteksta«. Naom Chomsky, ki ga pogosto citira v prispevku, ostaja očitno nerazumljen.

Chomsky je dal o bombardiranju 11. septembra 2001 naslednjo izjavo:⁶ »Terorističen napad je bil šokanten. Na lestvici ne bi dosegel mnogih drugih, na primer, Clintonovega bombardiranja Sudana, v katerem je bilo uničeno polovica njihove farmacevtske zaloge in ubitih neznano število ljudi (nihče ne ve koliko, ker so Združene države Amerike blokirale raziskavo Združenih narodov, in nikomur ni v interesu, da bi jo nadaljevali). Da ne naštevam dosti hujših primerov, ki si jih je še lažje priklicati v spomin ... Ampak današnji dogodek bo najverjetneje izrabljen za povečanje pritiska za razvoj sistema protiraketne zaščite. Obramba je krinka za načrte militarizacije prostora in z dobro zastavljeno strategijo službe za stike z javnostjo bodo celo najbolj prozorni argumenti nosili določeno težo med prestrašeno javnostjo. Na kratko 'the crime is the gift'.« Na koncu svoje izjave je Chomsky pozval k premisleku ob besedah Roberta Fiska: »To ni vojna demokracije proti terorju, v kar bodo v prihodnosti prepričevali svet. Bistveno je ameriško raketiranje palestinskih domov, uničenje libanonskega rešilnega avtomobila leta 1996, granatiranje vasi Qana in ropanja, posiljevanja ter umori, ki so jih v begunskih centrih zagrešili pripadniki libanonske vojske, ki jo je financiralo ameriško-izraelsko združenje.

Antropološko pisanje pa še vedno išče odgovore v odkrivanju patoloških psiholoških profilov teroristov in v raziskavah povezav med terorizmom, religijo Islama in fundamentalizmom. Z obsojanjem ali opravičevanjem.

Manipulacijo s kontekstom prostora in časa, ki je eno od najmočnejših orožij ideologije, najbolje nakaže prispevek Bože Grafenauer Bratož, Špele Ledinek Lozej in Barbare Šterbenc Svetina »Aktualnost Alamuta ali zgodba za vse večne čase«. Avtorice predstavijo roman Vladimirja Bartola Alamut in njegovo medijsko vključitev v aktualne dogodke. Čeprav je bil roman napisan leta 1938, je doživel medijsko prepoznavnost po

⁴ 11. september v modnem tisku.

⁵ »Mediji so pogosto zlorabljeni ali jih zlorablajo.« (Pogorelec 2002, 152)

⁶ Navajam povzetek. Original z naslovom On the Bombings je dostopen na <http://www.zmag.org/chomnote.htm>

11. septembra, ko je Cavel zapisal, »da je potrebno novo branje, da vidimo, kaj se dejansko tke v afganistanskih gorah in islamskih fevdih ... Nikakor ne gre samo za pravljico, onstran fikcije roman opisuje sodoben političen pojav, ki je le na videz podoben 1001 noči, dejansko pa razkriva državni terorizem, duhovni fašizem, morbidni kult osebnosti ...« (Grafenauer Bratož, Ledinek Lozej, Šterbenc Svetina 2002, 30, 31). Aktualnost je torej v vpeljavi zgodbe iz enajstega stoletja, ki naj razkrije sodoben pojav. Čeprav ne gre za sočasnost pojavov, se iskalec patoloških miselnih vzorcev postavi v vlogo «civiliziranega» tu in zdaj, obravnavanega pa preučuje v povsem drugih časovnih dimenzijah. Če bi namreč to pozicijo izenačili, bi izgubila ves naboj. Zgodba iz 11. stoletja govori o vodji islamske sekte, ki skuša vzpostaviti oblast Alamuta. Starec z gore ugotovi, da je lahko vera sredstvo manipulacije in v uresničevanju lastnega cilja mu nobeno človeško življenje ni sveto. Za zahodnjaka tukaj in zdaj pa je, in ko bo prebral roman o teh barbarih, bo doumel, kaj se plete v njihovih glavah. Ker so, kar so bili. Mi pa smo se medtem »civilizirali« in pozabili na svojo preteklost. Leta 1096 začne Papež Urban 1. križarsko vojno. V imenu vere odpre pot pokolom in pustošenju. Del propagande, ki sproži masovne migracije, je tudi to, da osebno sodeluje pri izdelovanju križev. Tisti, ki se pridružijo, si priborijo spoštovanje, status in prestiž. Spremlja jih množica prostitutk.

Dogajanje se ponavlja skozi stoletja. Vse v imenu vere. Ampak to v tem trenutku ni bistveno. (Mogoče bi temu dodali še kakšno cvetko iz zbornika o situacijah, ko ljudje nenadoma postanejo nečloveški. Osebe, ki piše o tem, ne želim izpostavljati, ampak po mojem mnenju je takšen diskurz popolnoma nestrokoven. Človek ni dobro, civilizirano, itd., temveč zgolj je, v vseh svojih razsežnostih.)

Avtorice so zapisale: »Po 11. septembru so kritiki in bralci Alamuta povsem aktualizirali ... Bralci radi vidijo aktualnost in podobnosti.« (Grafenauer Bratož, Ledinek Lozej, Šterbenc Svetina 2002, 32) A prepoznano manipulacijo želijo nadalje razkriti s primerjavo razlik med takratnim in današnjim fundamentalizmom: »Današnji terorizem je v tem smislu nekaj čisto drugega, napadi na množico anonimnežev, ki kot posamezniki v ničemer ne definirajo državne politike, sovražnika napadalcev. Sodobni terorizem zadnjih tridesetih let je tako napad na celotno civilizacijo.« (prav tam) In tako v zaključku žal zapadejo v past in naracijo taiste manipulacije, ki jih pripelje do zaključka, da ostaja cilj teroristov tisočletja enak - »priti v Paradiž preko trupel nevernikov«. (prav tam, 33)

Za konec bi se ustavila še pri prispevku Alenke Černelič Krošelj in Tanje Rožnberger Šega »Nasilje v vitrini«. Avtorici podata analizo predstavitev in interpretacij nasilja v sodobni slovenski muzejski ponudbi. Izbor literature in virov je odličen, prav tako njuna analiza. Ampak zakaj na koncu umik? »Zato ob koncu poudarjava in izpostavlja možnost muzejev, ki jo lahko imajo pri vzgoji proti nasilju. Muzejske predstavitve nasilne preteklosti in sedanjosti so različne, pogojene in prilagojene času, prostorom in določenim ciljem. Morda pa se pogojenosti lahko otresemo z drugačnim pristopom - z obravnavo, razstavo in zbirko o miru.« (Černelič Krošelj, Rožnberger Šega 2002, 109). Ne kritiziram ideje o muzejski zbirki o miru, temveč umik pred izzivom predstavitve in osvetlitve nasilja. Ne glorificiranega, niti kritiziranega, temveč osvetljenega kot pojav. Končno razumljenega.

Besede terorja

Medijska podoba terorja in nasilja

Ljubljana 2002

